

BADANIA INTERWENCYJNE W KRZYSZCZEWIE, GMINA GNIEZNO

Podczas prac polowych (2 maja 2003 r.) rolnik z Krzyszczewa w gminie Gniezno, natrafił na kości ludzkie (ryc. 1). W artykule Głosu Wielkopolskiego „Wyorał cmentarzysko” (z 5.05.2003) Grażyna Koczorowska napisała: „Rolnik orząc pole nigdy wcześniej nie podejźdzał pługiem pod skarpe przy miedzy. W piątek po raz pierwszy naruszył ten teren. Wówczas na powierzchni ziemi wyrzucone zastały ludzkie kości. Odkrywca szkieletów powiadomił o znalezisku policję, a ta gnieźnieńską prokuraturę. Na miejsce wezwano też specjalistę antropologa – Annę Wrześcińską z Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Zdaniem Anny Wrześcińskiej pług odkrył skraj cmentarzyska, ...”.

W dniu 3 maja ubiegłego roku, w miejscu znalezienia kości ludzkich, w obecności policji dokonałam oględzin luźnych kości wydobytych przez rolnika. Kości zostały przeze mnie dokładnie rozsortowane, opisane i uporządkowane. Miejsce odsłonięcia kości – nieregularna wyrwa – po odczyszczeniu dna i ścian (odsłonięciu i sprawdzeniu profili) powstałego wykopu, i po zadokumentowaniu, zostało zasypane i zabezpieczone przez policję.

Podłoże, w którym zalegały kości, to gliniasty calec (około 80 cm poniżej współczesnej darni). Na dnie wyrwy odsłonięto spąg jamy grobowej o czytelnej granicy zachodniej, z zalegającymi *in situ* kośćmi kończyn dolnych dorosłego osobnika (osobnika uszkodzonego przez rolnika). Oś szkieletu była zorientowana wzdłuż linii wschód-zachód z czaszką ułożoną w kierunku wschodnim. W ścianie północnej wyrwy odsłonięto tkwiące kolejne kości ludzkie. Należały one do kolejnego dorosłego osobnika. Uchwyciono je tylko fragmentarycznie i są to tylko kości lewej strony szkieletu. Na profilu, w glinie pod warstwą humusu, rysował się bezowy wkop grobowy.

Już wstępna analiza antropologiczna wykonana na miejscu pozwoliła na identyfikację szczątków ludzkich należących do dwóch osobników, a stan zachowania kośćca, stan jam grobowych i regularność grobów względem siebie, wykluczył datowanie znaleziska na czasy nowożytnie. Luźny materiał kostny, mimo złego stanu zachowania, zawierał prawie kompletny górny szkielet postkranialny dorosłego osobnika wraz z żuchwą (czaszka prawdopodobnie została zniszczona w trakcie wcześniejszych prac polowych), oraz kości innego osobnika: trzon kości ramiennej lewej, drobne żebra lewej strony klatki piersiowej, fragment lewej łopatki i uszkodzony trzon lewego obojczyka. Po eksploracji kości kończyn dolnych pierwszego szkieletu, kościec pozaczaszkowy był prawie kompletny. Natomiast w ścianie północnej wkopu widoczne pozostały: lewa kość promieniowa, lewy talerz

biodrowy i dalsze żebra strony lewej. Kolejne kości drugiego osobnika zalegały głębiej w ziemi. Do szczegółowej analizy zabrano wszystkie kości należące do pierwszego osobnika i tylko luźne przynależne drugiemu. Kościom nie towarzyszyły żadne przedmioty. Miejsce odkrycia kości zostało zasypane. Odkryte dwa groby należą do cmentarzyska o chronologii trudnej do jednoznacznego określenia – być może wczesne lub późne średniowiecze? Warto może przypomnieć, iż w okolicy zlokalizowano kilka stanowisk z młodszych faz wczesnego średniowiecza (por. Janiak, Strzyżewski 2001, s. 65 i n., ryc. 6 i 8).

Kości są silnie uszkodzone i rozdrobnione. Szkielet pierwszego osobnika pozbawiony jest czaszki i większości kręgów szyjnych. Kości charakteryzuje duża masywność, wyrazista budowa i bardzo silnie zaznaczone przyczepy mięśniowe. Ocenę płci i wieku wykonano stosując ogólnie przyjęte metody badań materiałów szkieletowych (J. Piontek 1985). Płeć osobnika określono na męską, wiek na około 50 lat. Stwierdzono silnie rozwiniętą muskulaturę prawej górnej kończyny. Przyczepy odpowiednich mięśni przywodzących i odwodzących kończyny były silnie zaznaczone, a więzadła skostniałe (J. Gładkowska-Rzeczycka 1989). Zmiany objęły również głowy kości ramiennych i odpowiadające im powierzchniennie stawowe łopatek. Silniejsze przesunięcia powierzchni stawowych do tyłu było w ręce prawej. Również w odcinku dolnym kręgosłupa, na trzonach kręgów piersiowych i lędźwiowych, oraz na wyrostkach stawowych tych kręgów zaobserwowano zmiany przeciążeniowe i zwyrodnieniowe. Brak zmian pourazowych. W żuchwie wystąpiły silne zmiany w przyzębiu: złogi kamienia nazębnego, próchnica i paradontoza. Wszystkie zęby trzonowe strony lewej za życia wypadły a zębodoły ich były już zarośnięte. Po stronie prawej, w żuchwie, również wypadły wszystkie zęby trzonowe, lecz tylko zębodoł drugiego trzonowca był już zarośnięty. W zębodołach zęba pierwszego i trzeciego toczył się jeszcze proces obliteracji. Na zębie strony lewej – na kle stwierdzono zmiany w budowie szkliwa – linie hypoplazji szkliwa (obserwację na pozostałych zębach uniemożliwia uogólniony kamień nazębny). Zmiany te są między innymi wynikiem czasowego niedożywienia w dzieciństwie, niedoboru w składzie diety (np. brak białka, witamin) jak i efektem przebytych chorób zakaźnych wieku dziecięcego, a także zatruc (Z. Łubocka 2003). Żuchwa mężczyzny była szeroka, masywna, o miernie wysokim trzonie i silnie zaznaczonej bródce. Rzeźba żuchwy była wybitna. Zdjęto tylko dwa pomiary: wysokość spojenia żuchwy M-69¹ = 35 mm i szerokość kątową żuchwy M-66 = 113 mm. Pomiary kości szkieletu pozaczaszkowego ujęto w tabeli 1.

O wzroście mężczyzny możemy powiedzieć, że plasował się on w przedziale wzrostu średniego.

Podsumowując: mężczyzna zmarł w wieku *maturus*, tj. około 50 roku życia, był osobnikiem średniego wzrostu: 164,5 cm – 168,6 cm, o masywnej i krępej budowie ciała. Za życia musiał ciężko pracować. Zmiany zwyrodnieniowe i degeneracyjne są świadectwem pracy – dużego wysiłku. W jamie ustnej mężczyzny toczył się silny stan zapalny, wystąpiły już liczne ubytki w zębach. Zaobserwowano także zmiany chorobowe z okresu dzieciństwa.

Nieliczne fragmenty kostne drugiego osobnika pozwalają jedynie stwierdzić, iż należą do osobnika dorosłego, prawdopodobnie również płci męskiej (silny, masywnie urzeźbiony trzon kości ramiennej lewej, obwód trzonu w środku M-7a = 71 mm)?

¹ pomiary wykonano według Martina 1957.

Tabela 1.

Pomiary kości szkieletu mężczyzny z uszkodzonego pierwszego grobu (w mm)

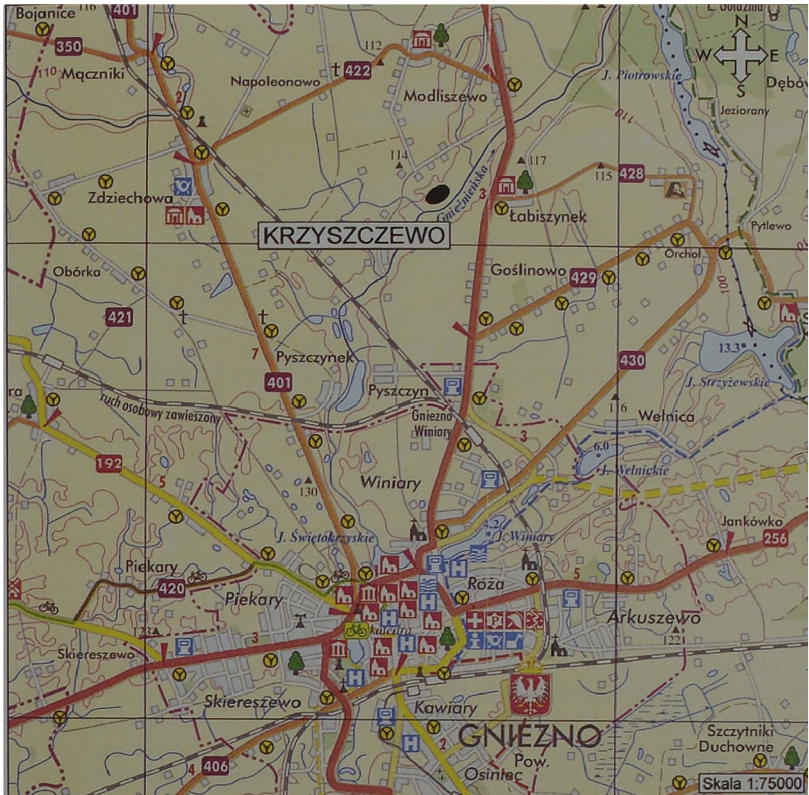
Pomiary wg Martina	Pomiar kości prawej	Pomiar kości lewej
Kość ramieniowa		
M-1 długość największa	326	322
M-7a obwód trzonu w środku	75	72
Kość promieniowa		
M-1 największa długość	-	236
M-3 najmniejszy obwód trzonu	49	48
Kość łokciowa		
M-1 największa długość	-	259
M-3 najmniejszy obwód	44	42
Kość udowa		
M-8 obwód w środku trzonu	100	100
Kość piszczelowa		
M-1a największa długość	341	-
M-10 obwód środka trzonu	82	82
Obojczyk		
M-1 długość największa	140	-
M-6 obwód	37	34
Wysokość ciała według L. Manouvriera	163,6 cm	165,3 cm
	164,5 cm	
Wysokość ciała według M. Trotter i G. Gleser	167,7 cm	169,4 cm
	168,6 cm	

Materiał kostny znajduje się w zbiorach Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy.

Anna Wrzesińska

BIBLIOGRAFIA

- Gładkowska-Rzeczycska J.
1989 Schorzenia ludności prahistorycznej na ziemiach Polskich, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Gdańsk.
- Janiak T., Strzyżewski C.
2001 Osadnictwo wczesnośredniowieczne na terenie Gniezna i w jego regionie [w:] Gniezno w świetle ostatnich badań archeologicznych, red. Z. Kurnatowska, Poznań, s. 45-85.
- Łubocka Z.
2003 Czynniki stresów a środowisko życia wczesnośredniowiecznej populacji z Ostrowa Lednickiego, Monografie Zakładu Antropologii PAN, Wrocław.
- Martin R., Saller K.
1957 Lehrbuch der Anthropologie, Stuttgart.
- Piontek J.
1985 Biologia Populacji Pradziejowych, UAM Poznań

Ryc. 1. Lokalizacja znaleziska na terenie wsi Krzyszczevo
(wg – Mapa powiatu gnieźnieńskiego, Pietruska i Partner, Poznań, 2000)

Abb. 1. Lageort des Fundes auf dem Gebiet des Dorfs
(nach Karte des Kreises Gnesen, Pietruska i Partner, Poznań, 2000)